

MÜVERRİH VÂSİF'İN KAYNAKLARINDAN HÂKİM TARİHİ

Bekir Kütükoğlu

Maḥāsin al-āsār ve ḥaḳāyik al-aḥbār namıyla mâruf *Vâsif Tarihi*'nin, h. 1166-1180 vekayi'i için, yegâne ma'hezi olan *Hâkim Tarihi*, gerek yazma nüshalarının nedreti ve gerek Vâsif'in onun hakkında kullandığı istihfaf-edici ifadesi¹ sebebiyle ötedenberi tedkik erbabının alâkasını çekmemiştir. Esasen bu alâkasızlık, müteber ve mütedâvil matbû tarihlerimizin çeşidli kaynakları için de umumî olup — bir iki tedkik istisna edilirse — tarihi eserlerimizin, menbâlarıyla ciddî mukayese ve tenkidini tazammun eden tedkikler henüz ortaya konmamıştır. Bu kabil tedkiklerin neşri ile, hem pek fazla itibar edilen tarihî eserlerimizin hakikî mahiyetinin anlaşılacağı ve hem de müverrih veya mültekitlerimizin ilmi kıymet ve şahsiyetlerinin aydınlanacağı pek açık bir bedahettir. Vâsif'in, Hâkim Tarihi hakkında verdiği hükme ve kendi eserini, Hâkim Tarihini tenkih ve tensik ederek yeneden kaleme aldığı² ifâdesine rağmen *Hâkim* ile *Vâsif Tarihi*

¹ «İzzet Tarihi'ni tezytl eden Hâkim Esseyyid Mehmed Efendi[nin] zabt ettiği vekayi dahi azl ü nasb-ı Divandan ibaret ve esbab-ı vukuatı terk ve thmal ile muktazıyyat-ı vakt ü hâli riayetden kinayet olub mevzu-ı fenn-i tarih olan sıhhat-ı nakl ve fevâidden hâli ve ibarat-ı rakikesi eshab-ı mutala'anın bâis-i sa'met ve melâli olub ...» (Ahmed Vâsif, *Tarih*, Bulak, evahir-i Cumade'l-âhire 1246, I, s. 3). Topkapı Sarayı Hazine ktb. nr. 1405 daki Vâsif Tarihi yazmasında, «azl ü nasb-ı Divandan ibaret» ifadesini: «ve Seyyah Tarihi sahibi Eoliya Çelebi gibi kezzâbdan riwâyet ile bâzı aḳâşîş ve hikâyatdan kinayet olub mevzu-ı fenn-i ...» ibâresi tâkib etmektedir.

² «İki mücellid-i zahıdan ibâret olan Hâkim Tarihi... müceddeden kaleme alınub nüsha-i aslıgıe fihris suretine tenzil ve lâzımü't-tahrir olan maddeler ibkâa ve şayan-ı nazar olmıyan keyfiyyetler ilгаа ve tabitl olanub nevadir hikâyat ve garâib kinayet ile zignet-yâb ve avam ve havassa elverecek bir kitab olub lede'l-mu'araza tarih-i âczanemin mezıyyeti ma'lûm ...» (Vâsif, *agn. esr.*, I, s. 180). Ayrıca yine *agn. esr.*, I, 3 ve II, 2'ye bk.

arasında yapılan basit bir mukabelenin, bu hükmü kısmen tâdil ve tashihe müstaid bulunması ve hattâ Vâsîf'in ihtisar ve tensik ettiği bazı vekayi' için Hâkim Tarihi'ne mürâcaattan müstagnî kalınamayacağı kanaatini tevlid etmesi bu makalenin hazırlanmasında başlıca âmil olmuştur.

Makalenin ilk kısmında, vak'anüvis Seyyid Mehmed Hâkim'in terceme-i hâli ve tarihi hakkında lüzumlu bâzı mâlûmatı vermiye, ikinci kısmında ise, İstanbul Arkeoloji Müzesinde (Şark Ktb. nr. 483) mahfûz ve 1166-Cumâde'l-ülâ 1170 vekayi'ini ihtivâ eden birinci cild *Tarih-i Hâkim* ile *Vâsîf Tarihi*'nin mukabelesinden³ hâsil olan neticeleri tesbite çalışacağız.

Seyyid Mehmed Hâkim

Seyyid Mehmed Hâkim Efendi, kafesdar Bıçakçı Emir Çelebi'nin oğlu olup İstanbul'da doğmuştur. Ulûm-ı nafi'ayı Es'ad Hoca'dan tahsil edip sülûs ve neshi İsmâil Efendi-zâde Abdî Efendi'den temeşşük ettikten sonra *Devhatü'l-küttâb* sahibi Suyolcu-zâde Mehmed Necib Eyyubî'den kitâbet icazeti almıştır⁴.

³ 17x30,3 eb'adında ta'likle muharrer 518 sahifeden ibaret olan Arkeoloji Müzesi nüshasının, iç kapagındaki «beşinci def'a beyaza şûrû olundu... 1176» istinsah kaydının Hâkim'in vak'anüvislik devresine isabeti ve metnin tasarrufla ta'dil ve tevsi edilmesi sebebiyle, müellifi tarafından tebyiz ve tevsi edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Arkeoloji Müzesi nüshasıyla mutabakat gösteren Topkapı Sarayı (Bağdad Köşkü ktb., nr. 231; birinci ve kısmen ikinci cildi muhtevî olup nesihle muharrer 483 varaktan ibarettir) nüshasının 172 b. yaprağında mevcut kenar notunun altında «Vâsîf» imzasının bulunması, bu nüshanın Vâsîf tarafından görülmüş olması ihtimalini tevlid etmekle, makalemize dercettiğimiz ifadelerin vüsûkunu tahkik için bizi mezkûr nüsha ile maksabeleye sevkettirmiştir. Buna mukabil Vâsîf Tarihi'nin üç ayrı temsili (Matba'a-i Âmire 1219, Bulak 1248 ve 1246) arasındaki tam mutabakat, bunlardan yalnız (Bolak evâhir-i Cumâde'l-âhire, 1246) tab'ına istinad etmenin mahzurlu olmayacağı kanaatini tevlid etmiş ve mukabelede bu temsili kullanılmıştır. Bununla beraber tertib sehvi olması muhtemel olan tehalüfler için Hazine ktb. 1045 nr. daki birinci cild Vâsîf Tarihi yazmasına müracaat edilmiş ve mezkûr yazma ile basmalar arasında vâki ayrılık veya mutabakata işaret edilmiştir. Müracaat edilen metinler için aşağıdaki kısaltmalar kullanılmıştır: Arkeoloji Müzesi ktb. nr. 483 daki Tarih-i Hâkim I, (HAK); Bağdad Köşkü ktb. nr. 281 daki nüsha, (HBK); Hazine ktb. nr. 1405 daki Tarih-i Vâsîf I, (VH); I. c. Vâsîf Tarihinin Matba'a-i Âmire tab'ı (VA), Bulak 1246 tab'ı (VB).

⁴ Müstakim-zade Süleyman Sa'deddin Efendi, *Tuhfe-i Hattatin*, İst. 1928, 408.

Bir müddet bulunduğu Sadaret mektubî kalemi halifelüğünden, ahiren, *hâcegân* sınıfına geçerek Silâhdar kitabeti hizmetini deruhde etmiştir⁵. 1166 Recebi gürresinde (4 Mayıs 1753) me'mur olduğu *vak'anüvislik* hizmetine, 1180 de vuku'-bulan istifasına kadar devam etmiş⁶ ve bu müddet zarfında, vak'anüvislik hizmetine munzam olarak 4 Şevval 1172 (1 Haziran 1759) da Cebeciler kâtibi ve 10 Şevval 1174 (15 Mayıs 1761) de Sipahiler kâtibi⁷, 8 Şevval 1176 (22 Nisan 1763) de Maliye tezkirecisi⁸ olmuş, 1180 Cumâde'l-âhresinin ilk günü (4 Kasım 1766) da Dâniş Süleyman Efendi'nin azliyle açık kalan Cebeciler kitâbetine, ikinci def'a, nasb olunmuştur⁹. En son hizmeti Küçük ruznamecilikdir¹⁰.

Meşayihden Sezâî ve İsmâil Hakkı Efendi'lerden tefeyyüz eden¹¹ Mehmed Hâkim, 1185 Rebî'ü'l-evvelinde vefat eden Abdullâh-ı Kâşgari'nin delâletiyle, Nakşbendiye tarikatine sülûk ve intisab eylemişti¹².

Vefâtı 1184 leyle-i Regaibinde (25/26 Ekim 1770 gecesi) olup

⁵ Fatin, *Tezkire*, 1271 taş basması, 53.

⁶ Hâkim'in vak'anüvislik hizmetinin başlangıç ve nihayet tarihi hakkında tezkirelerde yanlış rakamlar verilmektedir: Râmîz, «1165 senesi hilâlinden .. 77 senesi hududuna değin» (*Tezkire*, Süleymaniye-Es'ad Efendi ktb. 8878, 28 b), Sahhâflar Şeyhi-zade Mehmed Es'ad Efendi, «1165 de zabtına me'mur ve on iki seneden sonra istifasıyla kalemden mehur...» (*Bagçe-i Safâ-endüz*, İst. Üniversitesi Ktb. Ty. nr. 2095, 108. s.) demekde ve muhtemelen bunlardan naklen Mehmed Tevfik Bey, 1165-1177 seneleriyle tahdid etmektedir (*Kâfile-i Şuara*, İst. 1290, 119. s.). Fakat vak'anüvislik hizmetine tayini hakkında Tarih-i Hâkim'deki sarahat (HAK, 6 ve 18. s.) 1166 Recebinin ilk gününe işaret ettiği gibi, Bağdad Köşkü ktb. nr. 288 da mahfuz mücelledin içindeki Tarih-i Hâkim'in 1180 Cumâde'l-ülâsı vekayi'i sırasında sona ermesi ve vak'anüvislikde Hâkim'e halef olan Çeşmî-zâde Mustafa Roşid Efendi'nin aynı senenin Recebi gürresinde bu mansıba getirilmiş olması (bk. mezkûr yazma, 210 a), Hâkim'in 1180 ortalarına (Ekim-Kasım 1766) kadar bu hizmeti deruhde ettiğinde şübhe bırakmamaktadır.

⁷ HBK, 469 b ve Bağdad Köşkü ktb. 233 nr. 92 a. Ârif Hikmet, *Tezkire-i Şuara* (Fâtih Millet ktb. 1088 nr. 14 a) da zikredilen tarihlerin ilki aynen, ikincisi 12 Şevval olarak, Cemaleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri (Âyine-i Zürefa)*, İst. 1814, s. 54 de yalnız sene ismi aynen zikredilmiştir.

⁸ Bağdad Köşkü ktb. nr. 233, 157 b ve Mehmed Süreyya, *Sticill-i Osmanî*, İst. 1811, II. s. 101.

⁹ Bağdad Köşkü ktb. nr. 288, 238 a ve ondan naklen VB, 180.

¹⁰ *Bagçe-i Safâ-endüz* ve *Sticill-i Osmanî* gös. yer.

¹¹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İst. 1883, II. e. 142.

¹² *Bagçe-i Safâ-endüz*, gös. yer.

Haydarpaşa'da Ayrılık Çeşmesi kurbünde defn-olunmuştur. Vefatına تراج ضاحت tarihdir¹³.

Tarih-i Hâkim

Makalemizde Mehmed Hâkim'in vak'anüvis sıfatıyla zabt ve tahrir ettiği Tarih'in el-yazmaları arasında, henüz istifade edilemeyen İbnü'l-Emin Mahmud Kemâl Bey'in hususî kütübhanesindeki nüsha¹⁴ ile Berlin Devlet Kütübhanesi (Or. 2°/3338) ve Upsala Üniversitesi Kütübhanesi (289; 1171/1172 vekaayi'ini muhtevîdir) nüshaları¹⁵ hariç, aşağıda gösterilen nüshalarından istifade edilmiştir: Arkeoloji Müzesi Şark Ktb. nr. 483 ve 484 (I. ve II. c.); Topkapı Sarayı Bağdad Köşkü Ktb. nr 231 ve 233¹⁶.

¹³ *Tuhfe-i Hattatin, Fatih Tezkiresi, Âgine-i Zürefa, Osmanlı Müellifleri* gös. yer. *Arif Hikmet Tezkiresi*'nin «Küçük ruzaame mansıbından mâzulen bin yüz seksen dört (١١٨٥ هـ) Rebiü'l-âhırında intikal etmiştir» (gös. yer.) ifadesindeki mütterize içine alınmış ve yazıyla kaydedilen tarihi nakzeden rakamın müstensih sevhi; Şefkat-i Bağdadî, *Tezkire-i Şuara*, Fatih Millet Ktb. nr. 1293, 42., *Sicill-i Osmani*, gös. yer. ve İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İst. 1945, II. c. s. 118 de Hâkim'in vefat tarihi olarak gösterilen (1185) rakamının, yukarıda zikri geçen Abdullah-i Kaşgarî'nin vefat tarihiyle karıştırılmasından tevellüd etmesi muhtemeldir. *Kafile-i Şuara*'daki (gös. yer) (1194) rakamı ise herhalde tertib sehvi olmalıdır.

¹⁴ Bursalı Tâhir, mezkûr nüshanın müellif hattıyla muharrer olduğunu kaydeder (*Osmanlı müellifleri*, gös. yer).

¹⁵ Franz Babinger, *Die Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927, 800/301. Aynı yerde Berlin Devlet Ktb. nüshasının «takriben 1160 1170 ihtiva eder» tavsifindeki «1160» rakamı sehven böyle yazılmış olmalıdır.

¹⁶ Bağdad Köşkü ktb. 228 nr. lı mecmua, kütübhaane defterine yanlışlıkla Vâsıf Tarihi olarak kaydedilmiş olup, yazı ve kağıd nev'i bakımından Arkeoloji müzesi ktb. 484 nr. daki II. c. Hâkim Tarihi ile pek açık bir benzerlik gösteren 1-248 b yaprakları, 1172 vekaayi'i sonuna doğru birdenbire kopduğu intibahını veren HBK'nın—1. yaprağın ilk kelimesinin HBK'nın son murâkib(custos)ına tevafuk etmesi ve son bahsi başlığından istidlal edilen keyfiyeti ikmal etmesi sebebiyle — mâbâdi olduğu anlaşılmalıdır. Mezkûr mecmuanın 249 b-304 b yaprakları ise, vak'anüvislikde Hâkim'e halef olan Çeşmi-zade'nin 1180-1182 vekaayi'ini ihtiva eden tebyiz edilmiş eserine âiddir. Arkeoloji Müzesi Ktb. nr. 484 daki II. c. Hâkim Tarihi'nin, kısmen müvevvedde halinde olup tebyiz edilen cüzler arasında da çok def'a rabita tesis edilemez mahiyette bulunması ve 1176 Şevvali tevcihatı sırasında sona ermesi sebebiyle HAK nüshasıyla birlikte tam bir takım teşkil edememektedir. Buna mukabil Bağdad Köşkü 231 ve 233 nr. lı nüshalar

1166 Cumâde'l-âhiresi sonlarında Hicaz'a azimet eden İzzî Süleyman Efendi'den boş kalan vak'anüvislik hizmetine getirilen Seyyid Mehmed Hâkim Efendi, 1166 Muharreminden vak'anüvisliğe ta'yin edildiği Recebin ilk gününe kadar geçen altı aylık vekaayi' zabt-ederken ifâde ettiği¹⁷ gibi, hizmette bulunduğu devrenin tensika şayan vuku'atını günü gününe, ittılâ'ı nisbetince, zabt ve tahrir gayret etmiştir. Nadiren zuhur eden vekaayi' ve hâdisât istisnâ edilir ve dört senelik hicri takvimin mevsimlere nazaran cüz't inhirafı hafzedilirse, birinci cild Hâkim Tarihi, hemen hemen aynı tarihlerde tekerrür eden teâmül hâlindeki Saray vuku'atını muhtevîdir: Muharremde mütad tevcihat; Recebde, sürre-i Humâyûn irsâli, donanmanın Akdenize çıkışı, Padişahın Eyyübdaki Valide-sultan sarayına nakli; Şa'banda, Beşiktaş sahil-sarayına nakli, mevaci' ihracı; 15 Şa'banda hırka-i Şerif ziyareti; Ramazan bayramında damen-bus-i sultanî, daha sonra, Padişahın Sadrı-âzamın ziyafetini teşri' ve Yeni-saray'a nakli, Kurban bayramı merâsimi... bu takvimin ana-hatlarını teşkil eder. Bu vekaayi' sırasında zuhûr eden tevcihat, azl ü nasb, katil ve ve nefiy, küçüklü ve büyüklü İstanbul yangınları, vefayat, nadiren vaki' olan câmi', çeşme ve kütübhaane inşası gibi vak'a ve hâdiseler de ehemmiyetle telâkki edilmiştir. Saraya intikali derecesinde, nadiren, taşra vuku'atına da temas edilmiştir. Bağdad ve Erzurumdan gönderilen kâimelerle, III. Sultan Osman'ın cülûsunu tebşir için Petersburg (پتروبرخ) a gönderilen Derviş Mehmed Efendi'nin takriri (HAK, 363-382, s.) derc-edilmekle İrân ve Rusya ahvaline âid mâlûmatın nakli te'min edilmiştir.

Hâkim Tarihi hakkında herhangi bir hükme varabilmek için her şeyden önce onu, bağlı bulunduğu nakli tarihcilik an'anesinin kadrosu içinde mutala'a etmenin lüzumu ifadeden müstagnîdir. İrân edebî tarihciliğinden mülhem ve müte'essir olan bu tarz tarih yazıcılığının da, vekaayi'i mistik ölçüler dahilinde izah ve tefsir eden, hakikatî elfaza feda eden, sebeb ve netice münase-

kesiksiz ve — 233 nr. lının 240 b-248 b yapraklarındaki tekerrür istisna edilirse — tekerrürsüz, muntazam bir Hâkim Tarihi takımı teşkil etmektedir.

¹⁷ Birinci cild (HAK) dibâcesindeki ifade:

«اول شهر ماهية تلك شايسته تفتيح اولان مآثر جليلة سن ماء بماء حائر دست ظفرا اولدجه
(HAK, s. 6.) نوشته مسطره بيان تبيين فادغه كوشش دقت مصروف اولفته يو كونه دو شهبال حالانده
افتتاحه عشوه پردازی كشایش پرواز وغامة جنای تبيان مرمام اعجازه آغاز اولتدی» (s. 7.)

beti ve mukayese ihtiyacı hissetmeyen bir karakter taşıdığı malumdur. Dolayısıyla Hâkim Tarihi'nde bu vasıfların mevcut olmasını, bir kusur ve nakis olarak değil, tabii bir zaruret olarak kabul etmek icab-eder. Ancak bu umumî vasıfların da pek fazla aksayan hususiyetlerine buraca kısaca temas etmek zarûreti vardır: «Ulûm-ı mütenevvia'ya vukufu ve fenn-i inşadaki mehareti» müsellem olan vak'anüvisimizin lisânı, lüzumundan ziyade, külfetlidir. O, nazım ve inşadaki mehareti bezl-için, vekayî'nin mühim olanını olmanın denize indirilmesi safhelerce (HAK, 118/123) müzeyyen ve mutantan tasvire, manzûm kıt'alar dercine ve hattâ tarih düşürmeye şâik olduğu gibi, alelade bir şâkinin idamı da mevzun bir kıt'a ilâvesine kâfi bir müessir teşkil edebilir. Manzum kıt'alar, mensûr inşa denemeleri ve muhtelif istitradlar arasında vakayî'nin seyrini takip etmek çok def'a müşkilât arz-eder. Aynı mahiyetdeki vukuatın naklinde, hemen hemen kelimesi kelimesine aynı olan ifâdenin tekrar edilmiş olması¹⁸ da erbab-ı mutâla'ayı sıkın keyfiyetlerdendir¹⁹.

Diğer eserleri. Bursalı Tahir Bey, «müdekkikane bir siyer-i Nebî» olarak tavsif ettiği *Acâib al-ahbâr fî ahbâr sayyid al-ahyâr*'ından²⁰ başka Hâkim'in diğer eserlerinin toplu bir listesini vermiştir: *Tevhid-name*, *Kavâidü'l-fârisî*, *Şerh-i kasîde-i Ürfî*, *Şerh-i rubâ'î-i hazret-i Mevlâi*, *Şerh-i kasîde-i Ka'b b. Zuhayr*, *Şerh-i Divân-ü Şevketi'l-Buhârî*²¹, *Şerh-i kasîde-i Dimyatıyye*, *Nazire-i Hilve-i Hâkânî*²², manzum *Şerh-i esmâ-i hüsnâ*,

¹⁸ Meselâ: Beşiktaş sâhil-sarayına nakil hakkında: 71-73. s. ile 343-345; İhrâc-ı surre-i Haremeyn için 21, 437; 142, 290; İhrâc-ı mevâcib-i kusteyn için 202-203 ile 281-282, 358-359 ile 418-419, 81 ile 505-506; Zikr-i dâmen-bûs için 155-156 ile 308-304. s.leri krş.

¹⁹ Bağdad Köşkü (nr. 231) nüshasının 208/b yapağında, «مؤمن عقلت مأمن» matnâ'i ile başlayan kıt'anın mukabilinde, sahife kenarına şu not işaret edilmiştir: «Behey cânım efendim tarihin nisfı bu kıt'a-i mükerrere i ekrine (?) ile memlû olmaş sübhanallah».

²⁰ 1209 da istinsâh edilmiş, 23, 5x14 eb'adında 59 varakdan ibaret bir nüshası İst. Üniver. Ktb. TY. nr. 2478 dadır.

²¹ 1175 de istinsâh edilmiş, 22, 7x14,4 eb'adında 325 varaklık bir nüshası Üniver. Ktb. TY. nr. 3894 dadır.

²² «Hâkânî'nin Hilve-i şerife i meshûresi tetebbu'unda bir manzûme-i mutayybe tel'ifıyla nâmını sebt-i sahtfe-i çerh-i eşr edüb..» *Bagçe-i Safa-enduz*, gös. yer.

İşârât, *Risâla al-mahdîya al-hakîka*, *Risâla al-mahdîya al-hanafîya*. Bunlara *Bagçe-i Safa-enduz*'da zikri geçen *Tehlil-name*²³ ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde (TY. nr. 1774) mevcut *Terceme-i ta'birât-ı menam-i hazret-i Mevlâna'yı* ilâve edelim.

Şiirleri. Tarihini tezyin eden bol miktardaki türkçe ve farsça beyit ve kıt'aları, muhtelif vesilelerle düşürülmüş tarihleri²⁴, terceme-i hâl kitaplarındaki mütehab parçaları²⁵, Hâkim'in, kuvvetli bir nazım ve velûd bir şâir olduğunda şüphe bırakmamaktadır. Hâkim'den edebî sahada tefeyyüz etmiş olan Müstakim-zâde²⁶ onu, «sahib-âsar bir şâir-i namdar» olarak takdim eder. Sahhaflar şeyhi-zade Mehmed Es'ad Efendi ise, «fünun-ı edebiyede»ki «muhakkikane» malûmatını teslim ve kendisine mahsus itiraz götürmez bir üsluba malikiyyetini te'yd eder²⁷. Onun şiir sahasındaki muvaffakiyyetini ta'yin etmek ihtamiz haricindedir. Biz burada sadece müretteb *Divân*'ından²⁸ bir *gazel* ve bir *rubâ'î*siyle iki tarihini derc etmekle iktifa ediyoruz:

Gazel

Gönül aşüfte-i şûh-i gazâl-i serkeş olmuşdur
Dü çeşm-i âhuy-ı deşt-i temâşâya eş olmuşdur

²³ «Veyst-i belğîn Hikme-i Tevhid risalesi naziresinde Tehlilname nam makaale..» gös. yer.

²⁴ Nur-ı Osmanî medresesi ve imareti ile Kurşunlu Mahzen câmi'i ve Galata-sarayı kütübhânesi için düşürdüğü tarihler. *Hadikatü'l-cevâmi'*, 1281, I. 29 (HAK, 404, 406 ile krş.); II., 41 ve 58 ca münderic olub Kâdirî-hane çeşmesinde mahkûk tarihli kıt'ası için de, İ. H. Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, gös. yere bk.

²⁵ Ezcümle: *Tuhfe-i Hattâtî: Fatin, Römiz, Şefkat ve Silâhdar-zâde* (Fatih Millet Ktb. nr. 1287, 18 b) tezkireleri; *Bagçe-i Safa-enduz*, Osmanlı müellifleri gös. yer. Joseph von Hammer, *Geschichte der osmanischen Dichtkunst*, Pest 1838, IV. band, 220-221 de Nûr-ı Osmanî imareti için tertib ettiği tarihli manzûmenin tercemesi derc olunmuştur.

²⁶ «Zümre-i hâcegân-ı Divandan Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'den Makâmât-ı Harîri ve bed'iyyâtından (۱۲۰۰) ve sair mülhakaat-ı lâzime-i fenn-i âdâb isti'âb olunub» Müstakim-zâde'nin *Devhatü'l-meşâyih*'inden naklen *Tuhfe-i Hattâtî*'nin mukaddimesi, 8 ve «yirmi sene mukaddem kendilerinden (Hâkimden) on sekiz Makâma-i Harîri ve sair bazı kütüb-i edebiyeye görülmüşdür» *Tuhfe-i Hattâtî*, 408.

²⁷ *Bagçe-i Safa-enduz*, gös. yer.

²⁸ İst. Üniver. Ktb. TY. nr. 1224 ve 5586 da iki nüshası olub 25 x 14 eb'adında 75 varakdan ibaret olan 1224 nr. l. nüsha muhtevî bakımından, 27,2 x 16,5

Anınçün rûz-i rûşen târ olur pîş-i nigâhımda
 Dil ü didem esîr-i dâm-ı zülf-i mehveş olmuşdur
 Mahabbetden değıldir bir nefes hâlf ne hâletdir
 Mizâc-ı ehl-i aşkın unsuru güyâ beş olmuşdur
 Serâpâ ra'şe-dârım bîm-i hicrânıyle ol şühun
 Tenim güyâ ki sahrây-ı firâka Mer'aş olmuşdur
 Sezâ ol pençe-i hurşîd okursa hak bu kim Hâkim
 Bu ra'nâ penc beyt-i nev-zeminim dilkeş olmuşdur²⁹

Rubâ'î

Şehvâre-i deryây-ı ilâhîdir ışk
 Bîsâhil-i nâbûd-i tenâhîdir ışk
 Her târı şuûnât-ı vücûda beste
 Kullâbe-i tâ mâh be-mâhîdir ışk³⁰

III. Sultan Osmân'ın cülûsu için tarih:

کلدی بر هاتف غیبی دیدی حاکم تاریخ
 بمن ایله مزده جلوس ایلدی سلطان عثمان

Hekim-oğlu Ali Paşa'nın üçüncü def'a sadarete getirilişi do-
 layısıyla düşürülen tarih:

یا پیاماز بیکده بر دوشمکه حاکم بویله بر تاریخ
 زهی اوج دفعه مهر الدی وزیر اولدی علی پاشا

eb'adında 46 varakdan tereküb eden 5585 nr.lı nüshadan, 16 varaklık bir fazla-
 lık göstermektedir.

²⁹ İst. Üniver. Ktb. TY. 1224 : 48/b ve 5586 : 26/a-b.

³⁰ Üniver. Ktb. 1224, 57 b ve 5586, 83 b kenarında.